

Has Bey
Dârülhuffâzî'nin
mihrabı ile
giriş cephesindeki
taş süslemelerden
bir detay

tâbesine göre 824 (1421) yılında Hatıplı Has Bey oğlu Mehmed Bey tarafından yaptırılmıştır. Kitâbesinde dârülhuffâz olduğu açıkça belirtilmesine rağmen benzerliğinden dolayı bazı yayınlarda türbe şeklinde geçer; bazı Batılı yazarlar ise yapıya Ayasofya Mescidi demektedirler. Mera'm'da da bir cami ve hamam yaptırdığı bilinen Has Bey oğlu Mehmed Bey'in bu dârülhuffâz için zengin vakıflar bıraktığı II. Mehmed, II. Bâyezid ve III. Murad dönemi il yazıcı defterleriyle muhtemelen bu yapıya ait olan Konya Müzesi'ndeki bir taş vakfiyeden (envanter nr. 939) öğrenilmektedir.

Kare planlı ve iki katlı olan yapının alt katını bodrum, üst katını mescid teşkil eder. Halk arasında Has Bey oğlu Mehmed Bey'in gömülü olduğu söylenen bodruma binanın kuzeyindeki bir kapıdan inilir. Kalın tutulan duvarlar kireç taşından örülmüş ve tavan dört köşeli kırma kubbe ile örtülmüştür. Bodrum duvarları dış yüzde üst kat duvarlarından, bu katın cephelerini çevreleyen çıkıntılı bir silme kornişin alt kenarı ile ayrılır. Böylece alt kenarı ile subasman kotunu da belirleyen bu çerçeve, iç ve dış nisbetleri fevkalâde uyumlu olan yapıya farklı bir görünüş kazandırmıştır.

Üst kattaki mescid mekânı yine kare planlı olup giriş cephesi batı yönündedir ve kapıya iki taraftan çıkılan dört basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Kapının sağ tarafında mermer söveli bir pencere yer almaktadır. Subasman hariç binanın tamamı tuğladan yapılmış, ön cephe mermer, diğer cepheler kireç taşı ile kaplanmıştır. Beş dilimli bir kemerin örttüğü giriş açıklığının üzerinde iki satırlı sülüs kitâbe, onun üzerinde sivri kemerli alın-

lık nişi yer alır. Pencerenin üzerinde ise kapının alınlık nişinden daha az derin, yuvarlak kemerli küçük bir sağır pencere bulunmaktadır. Üstten itibaren yarıya yakın bir kısmı dökülmüş olan mermer kaplamalar, kapı ve pencerenin söveleriyle cepheyi çevreleyen silme kornişin arasına yerleştirilmiş Selçuklu tarzı geometrik ve bitkisel motifli şerit ve zencireklerle bezenmiştir (bu mermerlerin kaplamayı yoksa aslı duvar taşı mı olduğu hakkındaki tartışma için bk. Konyalı, s. 960).

Geniş bir kasnağa oturan kubbe yarım küre şeklindedir; üstünde almaşık dizilmiş üç sıra halinde tuğla mahmuz dikkat çeker. Kare prizma gövdeden onaltıgen kasnağa geçiş üçgenlerle sağlanmış, kubbenin kasnakla birleştiği hat üzerinde bir kirpi saçak meydana getirilmiştir. Kasnağın cephe duvarlarının ortasına gelen kısımlarında birer sivri kemerli pencere bulunmakta ve bu pencerelerin kenarları ile köşelerdeki geçiş üçgenlerinin birbirine bittiği kesimlerde mavi çinilere rastlanmaktadır.

Kasnaktaki dört fevkanî pencere ile kapının yanındaki dörtgen pencereden ışık alan harim oldukça loştur. Mekânı örten dilimli kubbeye geçiş dışarıda olduğu gibi yine üçgenlerle sağlanmıştır. Selçuklu çini mihraplarının yakın bir benzeri olan mihrabın yarım silindirik nişi beş kademeli kavsara ile konikleşmektedir. Kavsaranın başlangıcına kadar yükselen sütunçeler ve başlıkları da dahil olmak üzere nişin, köşe düzlüklerinin ve bordür şeritlerinin tamamı lâcivert ve firûze çinilerle kaplanmıştır. Kaplamada Selçuklu çini mozaik usulü uygulanmış ve çok çeşitli geometrik ve bitkisel motifler işlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 959, 960, 962; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 212-214; Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları*, Ankara 1978, s. 91; Mahmut Akok, "Konya'da Üç Tarihî ve Mimari Eser: Altınapa Kervansarayı, Hasbey Dârülhuffâzî ve Selim II. İmarîti", *Türk Arkeoloji Dergisi*, XX/1, İstanbul 1973, s. 7-9.

KÂMİL UĞURLU

HAS ODA

Enderun teşkilâtını oluşturan yedi kademededen (koğuş) en yükseğinin adı (bk. ENDERUN).

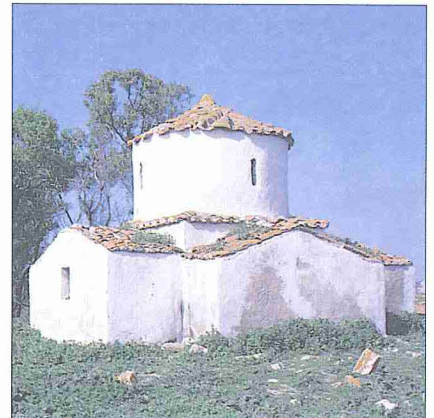
HAS YÜNUS BEY TÜRBESİ

Edirne'nin Enez ilçesinde XV. yüzyıla ait türbe.

Kasabanın yerleşim alanı dışındaki düzlükte eski mezarlığın içindedir. İlkçağ'da adı Ainos olan Enez, tarih içinde önemli bir ticaret ve liman şehri olarak gelişmiş, Edirne'nin Meriç yoluyla denize bağlantısını sağlayan bir iskele olmuştur.

Türbenin adını taşıdığı Yünus Bey'in aslen ihtidâ etmiş bir Katalan (İspanyol) olduğuna dair kayıtlar doğruluk derecesini kontrol mümkün değildir. Donanma kumandanı Hamza Bey'in Sakız adası seferi arkasından 1455 yazında Osmanlı donanmasının başına getirilen Has Yünus Bey, denize açıldığı ilk seferinde bir fırtınaya yakalanarak gemilerinden yedisini kaybetmiş, kendi sancak gemisi güçlük-

Has Yünus Bey Türbesi – Enez / Edirne

HAS YÜNUS BEY TÜRBESİ

le Sakız'a sığınabilmiş, on iki gemisi de Midilli Limanı'na ulaşabilmiştir. Kritobulos ve Dukas adlı Bizanslı tarihçilerin verdiği bilgilere göre Sakız önünde, içinde Midilli Dukası Gattelusio'nun kayınlıdesinin de bulunduğu bir gemiyi ele geçirmeye çalışmış, daha sonra Anadolu kıyılarında Yenice-Foça'da Ceneviz tüccarlarını yakalamış ve ganimet toplayarak kırım ayı içinde donanmanın üssü olan Gelibolu'ya dönmüş, hediyeleriyle esirleri sultana sunarak durumunu düzeltmeye çalışmıştır. Has Yünus Bey bunun ardından Enez'in fethine katıldı. Uzun süre Bizans hâkimiyetinde kalan şehir, İmparator V. Ioannes Palaiologos'un kız kardeşi Maria Palaiologina, Ceneviz Francesco Gattelusio ile evlenince Midilli adası ile birlikte gelinlik çeyizi olarak ona verilmişti (1355). Bundan sonra Cenovalı asil aileler arasında çeşitli iktidar mücadelelerine sahne olan Enez, 1455 yılı kışı ortasında Fâtiht Sultan Mehmed kumandasındaki Osmanlı ordusu ve on kadırgadan oluşan donanma tarafından kuşatma altına alındı. Bu esnada kasabanın idarecisi olan Dorino Gattelusio kışlamak üzere Semendirek adasına çekildi, Enez halkı da çaresiz kaldığından 1456 Ocak ayında kaleyi teslim etti. Enez'e gelen Fâtiht, Dorino'nun sarayına yerleşerek burada üç gün kaldı, kasabadaki en büyük kiliseyi camiye çevirdi, kalenin idaresini de Murad Bey'e bırakarak Edirne'ye döndü. Âşıkpaşazâde ve Neşri'ye göre bu arada Yünus Bey de Taşoz ve Limni adalarını fethetmiştir.

Fâtiht buradan ayrılırken Yünus Bey'e Dorino'yu da yakalama emrini verdi. Aynı zamanda adalardan Dorino'nun adamlarını uzaklaştırmak için yola çıkan Yünus Bey bir kadırga ile İmroz önüne gitti; fakat şiddetli fırtına yüzünden Kefalo Limanı'na sığınmak zorunda kalarak buraya çağırıldığı İmrozlu Kritobulos'u, adayı Dorino adına idare eden Ioannes Laskaris Rhyndakenos'un yerine tayin etti. Dorino'nun, bizzat Edirne'ye gidip Fâtiht'e

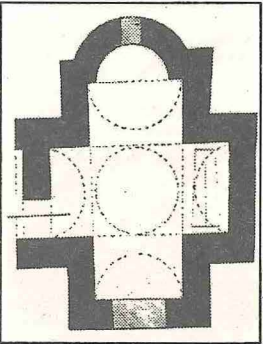
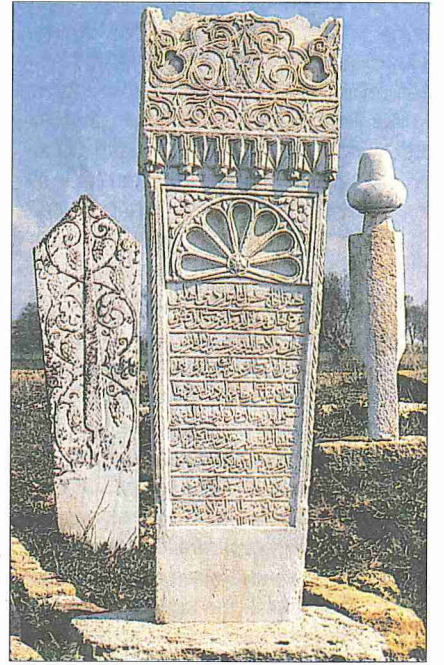
kendini affettirerek bu iki adanın idaresini tekrar elde etmesi üzerine Yünus Bey buna karşı çıkararak adaların Gattelusio'ların elinde kalmasının sıkıntılarına yol açacağını padişaha bildirdi. Bunun üzerine Fâtiht Sultan Mehmed kararından dönerek Dorino'ya Makedonya'da Zihne'de timar verdi; ancak Dorino kısa bir süre sonra yanındaki Türk muhafızları öldürterek Midilli'ye, oradan da Naksos (Nakşa) adasına kaçtı. Bu olaydan sonra kaynaklarda Has Yünus Bey hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kendisini yakından tanıyan ve Fâtiht'in biyografisini yazan İmrozlu Kritobulos meşhur vekâyi'nâmesinde, bazı başarısızlıkları ile daha başka sebepler yüzünden gözden düşen Yünus Bey'in kısa bir süre sonra gazaba uğrayarak idam edildiğini kaydeder. Dorino ve Yünus Bey'le ilgili olayları görmüş, bazılarının içinde bulunmuş bir kişi olarak en doğru bilgileri Kritobulos'un vermesi kuvvetle muhtemeldir. Ancak bunların kronolojik sırasını kasıtlı olarak karıştırmış olmalıdır. Bu olaylara çok daha uzak olan Dukas, Yünus Bey'in gözden düştükten sonra Karia sancak beyliğine tayin edildiğini, yerine Hadım İsmâil adında birinin getirildiğini bildirir. İkbali 1455 yazından 1456 yılı kışı sonlarına kadar devam eden Has Yünus Bey, Enez'in ocak ayı sonlarındaki (Dukas'a göre 24 Ocak'ta) fethini takip eden haftalarda görevinden alınarak idam edilmiş olmalıdır. *Sicill-i Osmânî*'de (IV, 676) Yünus Bey'in daha uzun yıllar yaşadığı ve Otulukbeli Meydan Savaşında şehid düştüğü yolunda verilen bilgiler yanlıştır. Öte yandan bu denizcinin, Cenevizli Dorino Gattelusio ile Fâtiht'e yaltaklanarak kendisine bir derebeylik kurmak isteyen Kritobulos'un entrikaları sonunda idam edilmiş olduğu da düşünülebilir.

Halk arasında, türbenin Fâtiht Sultan Mehmed'in kaptanı Yünus Bey'e ait olduğuna ve onun Enez'in fethinde "şehiden" öldüğüne inanılması Has Yünus Bey'in burada defnedildiği ihtimalini akla getirmektedir. Ayrıca Enez'in fethine katılmış önemli bir kişi olarak kasabanın müslüman halkı tarafından burada bir "makam türbe" yaptırılmış olabilir. Böylece Enez fâtihi sayılan Yünus Bey, yerli halk arasında Yünus Baba adıyla anılan efsanevi bir kahraman durumuna girmiştir. Bunun yanında İstanbul'da, son kırk elli yıl içinde Has Yünus Bey'e ait olduğu sanılarak 1952'de ihya edilen bir türbe daha vardır. Halbuki Enez'in fethiyle yeni kaptan İsmâil Bey'in seferi arasındaki za-

manda Yünus Bey İstanbul'a gelmemiştir. Süleymaniye semtinin alt tarafında Rızapaşa Yokuşu'nun başında Fuadpaşa caddesi köşesinde olan, önce Hacı Yünus Baba Türbesi olarak bilinen küçük bir türbe 1952 yılında yeniden yapılırken buraya Fâtiht'in donanma kumandanı Has Yünus Paşa'nın adını bildiren bir kitâbe konulmuştur. Ancak yukarıda belirtildiği gibi Has Yünus Bey'in İstanbul'da bir türbesinin bulunmasına imkân yoktur.

Evelce yakınında bir de tekke olduğu bilinen Enez'deki türbe geniş bir müslüman mezarlığının ortasındadır. Etrafında kasabanın Türk halkına ait çok sayıda mezar taşı görülür. Pîri Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye* adlı eserindeki küçük portulan haritalarında Enez Limanı kenarında "Yünusluk" yazısı ile bu kabristan işaretlenmiştir. Buranın bütün Osmanlı dönemi boyunca kasabanın Türk mezarlığı olduğu etraftaki çok sayıda mezar taşından anlaşılmaktadır. Türbe, mimarisinden de açıkça görüldüğü gibi bir Türk yapısı olmayıp çok küçük ölçüde bir hıristiyan ibadet yeri yani şapelidir. Etrafı moloz taşlardan alçak bir duvarla çevrili olan bu haç biçimindeki yapının ortasında yüksek kasnaklı bir kubbe vardır. Türbenin dış duvarları içinde bir de kuyu mevcut-

Has Yünus Bey Türbesi haziresindeki mezar taşlarından birkaç örnek

Has Yünus Bey
Türbesi'nin
planı
(Semavi
Eyce'den)

tur. Türbenin esas girişi örülümüş, yandan yeni bir giriş açılmıştır. Mekânın haç şeklindeki kolları beşik tonozlarla örtüldür. Bu kollardan birine, Kaptan Yunus Bey'e ait olduğu kabul edilen bir sanduka yerleştirilmiştir. Bina moloz taşlardan inşa edilmiştir. 1,65 m. yüksekliği olan kasnak, 15 cm. genişliğinde ve 60 cm. yüksekliğinde mazgal gibi dar ve uzun dört pencereye sahiptir. Kubbe ve tonozlar alaturka kiremitlerle örtüldür. Bu küçük binanın doğu tarafında, üzeri yarım kubbe ile örtülü ve dışı yarım yuvarlak bir çıkıntı teşkil eden bir apsis vardır. Esasında çok ufak bir hıristiyan ibadet yeri olduğu anlaşılan bu tarihî eser, Has Yunus Bey adına 500 yıldır Enez'in Türk halkı tarafından saygı gösterilen bir türbe-ziyaretgâh halinde yaşamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sicill-i Osmânî, IV, 676; Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (haz. F. Kurdoğlu - A. H. Alpagut), İstanbul 1935, s. 98; a.e. (nşr. Kültür Bakanlığı), İstanbul 1988, I, 229-230, 231; F. W. Hasluck, "Monuments of the Gattelusî", *Annual of the British School at Athens*, XV, London 1908-1909, s. 249-257; Feridun Dirimtekin, "Fatih'in Donanma Komutanlarından Has Yunus Bey", *TTOK Belleteni*, sy. 128 (1952); Muzaffer Batur, "Enez", *Arkeoloji*, XXXI/305, İstanbul 1961, s. 173-176, 186; Semavi Eyice, "Enez'de Yunus Kaptan Türbesi ve Has Yunus Bey'in Mezarı Hakkında Bir Araştırma", *TD*, sy. 17-18 (1963), s. 141-158, lv. I-VI, 10 rs.; a.mlf., "Kritobulos ve Eseri", *KAM*, VI/3 (1977), s. 12-21.

SEMÂVİ EYİCE

HASÂ

(bk. LAHSÂ).

el-HASÂİS

(الخصائص)

İbn Cinnî'nin

(ö. 392/1002)

Arap dilinin

usul ve felsefesine dair eseri.

Müellifin Bağdat'ta Büveyhî Emîri Bahâüddeve'ye takdim ettiği eserde, 377 (987) yılında vefat etmiş olan hocası Ebû Ali el-Fârisî'yi rahmetle anması (II, 133) kitabın bu tarihten sonra yazıldığını göstermektedir. Ayrıca İbn Cinnî'nin diğer iki eseri *Sırru şinâ'ati'l-i'râb* ile *el-Munşif'a* atıflarda bulunmasından (meselâ bk. I, 369; II, 15, 84) *el-Haşâ'îş*'in onun son eserlerinden, dolayısıyla ilmi bakımdan en yetkin döneminin ürünü olduğu anlaşılmaktadır.

Bu konuda yazılmış ilk ve en önemli eserlerden biri olan *el-Haşâ'îş*, esas itibariyle fıkıh ve kelâm ilimleri gibi nahiv ilminin de bir usulü (metodoloji) olması gerektiği düşüncesinden hareketle kaleme alınmıştır. Nitekim müellif eserin girişinde, kendisinden önce Basra ve Kûfe dilcilerinin bu konuda bir şey yazmadıklarını, Ahfeş el-Evsat'ın (ö. 215/830 [?]) *Kitâbü'l-Mekâyis fi'n-naḥv*'i ile İbnü's-Serrâc'ın (ö. 316/929) *Kitâbü'l-Uşûl*'ünde bu hususta bir iki mesele dışında doyurucu bilgi bulunmadığını belirterek *el-Haşâ'îş*'i nahiv usulünü ortaya koymak için yazdığını ifade etmiştir. İbn Cinnî bu amacını büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. Ancak kitapta doğrudan nahiv usulünü ilgilendiren meseleler, daha sonra Kemâleddin el-Enbârî'nin *Lüma'u'l-edille*'si ile Süyûtî'nin *el-İktirâh*'ında görüldüğü gibi sistematik olmayıp eserin bütünü içerisinde dağınık şekilde ele alınmıştır. Bu dağınıklığı sebebi bu ilmin henüz teşekkül devresini yaşamasiyla, özellikle de usule dair meselelerde belli bir düzenin bulunmayışı ile veya müellifin nahiv usulü tabirine daha geniş bir anlam yükleyerek bununla, günümüzde fikhü'l-luganın (filoloji) sahasına giren umumi meselelerin tamamını kastetmiş olmasıyla izah etmek mümkündür. Nitekim eserde nahiv usulüne dair meseleler yanında dille ilgili genel konuların da yer aldığı görülür. 162 bölümden (bab) oluşan eserin belli başlı konuları arasında semâ, semâda ittirâd ve şâz, Kur'an'la istişhâd, Arap şiiiriyle nesrinin delil (şâhid) olma keyfiyeti ve şartları; kıyas, şartları ve çeşitleri, tek kişiden gelen rivayetlerle söyleyeni belli olmayan şiiir ve sözlerin delil olma durumu, semâ ile kıyasın çatışması, hüküm, illet ve sebepler, bir hükümde iki illetin varlığı, iki hüküm arasındaki hüküm, nahivde geçen illetlerin fıkıh ve kelâmdaki illetlerle münasebeti, bir illetin bazan iki zıt hükme de illet teşkil etmesi, icmâ ve istihsan gibi doğrudan nahiv usulüyle ilgili meseleler; dilin mahiyeti, tarifi, ortaya çıkışı, yayılışı, dilin ilâhî mi (tevkîfî) yoksa beşerî mi (istilâhî) olduğu meselesi, lehçeler ve bunların terkihi, kelimenin delâlet şekilleri, dilde kural dışı kullanımlar, lafızların ıslahı, Arapçalaştırılan yabancı kelimelerin Arapça kabul edilmesi gibi filoloji alanına giren hususlar; sarf ilmi ve bu ilmin öğretimde nahivden önceye alınması, iştikak ve çeşitleri, idgam, üç harfli fiillerin gruplandırılması, isim-fiiller, kelimedeki değişiklik (i'lâl), ziyade, hazif, bedel ve ivaz gibi sarf-

la ilgili meseleler; nahiv ilmi ve tarifi, âmil-mâmul ilişkisi, hareke, i'rab ve binâ meseleleri, lafızların ve harflerin mânalarıyla olan münasebeti, dil yanlışları, ses bilgisiyile ilgili diğer bazı meseleler yer almaktadır. Ayrıca mecaz ve hakikat, lafızların ilk vazedildiği mânaya hamli, mütat olmayan bir lafızla esas mânayı kastetme, ismin müsemâmaya izâfeti (isim-kavram ilişkisi) gibi belâgata dair meseleler yer almaktadır.

Eserde dille ilgili bu hususlar mantık ve felsefenin ilkelerinden hareketle, fakat dilin kendi iç yapısı da dikkate alınarak incelenmiştir. Genel kurallara uymayan istisnalara da dilin temel esprisiyle ters düşmeyen yorumlar getirilerek çözümler aranmıştır.

İbn Cinnî *el-Haşâ'îş*'te büyük ölçüde hocası Ebû Ali el-Fârisî'nin görüşlerinden faydalanmıştır. Bunun dışında kendilerinden nakilde bulunduğu başlıca dilciler arasında Halîl b. Ahmed, Sîbeveyhi, Ahfeş el-Evsat, İbnü's-Sikkât, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Müberred, Sa'leb, Zeccâc ve İbnü's-Serrâc gibi şahsiyetler vardır. Ayrıca eserinde, fesahat konusunda güvendiği birçok bedevî ile yaptığı görüşmelerden edindiği şifahî bilgilere de yer vermiştir (I, 76, 240, 360, 365, 392; III, 283, 289).

Klasik devirde yapılan dille ilgili birçok çalışmaya kaynak teşkil eden *el-Haşâ'îş* günümüzde de etkisini sürdürmekte ve modern filoloji çalışmalarında kendisine başvurulan kaynakların başında gelmektedir. Nitekim eser halen Ezher ve Kahire üniversitelerinin dil fakültelerinde okutulmaktadır.

el-Haşâ'îş üzerine Abdüllatîf el-Bağdâdî bir hâşiye yazmış, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-İşbîlî de eseri ihtisar etmiştir; ancak bu eserler günümüze ulaşmamıştır. İbn Sîde *el-Muḥaṣṣaṣ*'ta, Abdülkâdir el-Bağdâdî *Hizânetü'l-edeb*'de eserden büyük ölçüde istifade etmişlerdir. Süyûtî *el-İktirâh*'ını, *el-Haşâ'îş*'teki nahiv usulüne dair meseleleri belli bir düzen içinde bir araya getirmek suretiyle telif etmiştir. Bu yönüyle *el-İktirâh*, *el-Haşâ'îş*'in özeti mahiyetindedir.

Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan eserin I. cildi ilk defa Kahire'de Dârü'l-kütübü'l-Mısrîyye tarafından neşredilmiş (1331), daha sonra eserin tamamını Muhammed Ali en-Neccâr tahkik ederek üç cilt halinde yayımlamıştır (Kahire 1371-76).